

Neuplatíš bližního svého (někdy)

Donedávna měli diplomaté při OSN imunitu tak rozsáhlou, že nemuseli platit ani pokuty za špatné parkování. Jen za období 1997–2002 jim bylo v New Yorku vystaveno přes 150 000 pokut, z jejichž nezaplacení však nepramenil žádných postih. U kterých zemí byste předpokládali, že jejich diplomaté budou při absenci trestu porušovat předpisy nejčastěji?

Raymond Fisman a Edward Miguel z amerického Národního úřadu pro ekonomický výzkum se zprvu domnívali, že mají-li diplomatičtí pracovníci stejné podmínky a motivace – potřebují často parkovat a nemusí platit pokuty –, budou ignorovat normy a neplatit pokuty všichni.¹

Proč Češi neplatí pokuty?

Ukázalo se však, že čím rozšířenější je v jejich domovské zemi korupce, tím častěji diplomaté porušují normy ve Spojených státech. I v New Yorku využívali získanou moc jen k vlastnímu prospěchu v míře, kterou „se naučili“ doma. Každý pracovník konzulátů z Egypta, Súdánu či Bulharska tak nashromáždil přes sto nezaplacených pokut, naopak Kanadáné, Japonci či diplomaté ze Skandinávie parkovali předpisově, resp. když dostali pokutu, zaplatili ji. Čeští zástupci v OSN úhledně zapadli do vytvořeného modelu, když se umístili ve čtvrtině nej-

horších, mezi Kazachy a Botsvaňany – tedy na podobném pořadí, na kterém se Česko nachází v ukazatelích rozšířené korupce.

Lidé se rychle učí vzorcům chování, které jim umožňují dosažení úspěchu. A přestože je uplácení celosvětově považováno za nemorální, je dokázáno, že v silně korupčních kulturách občané při žádosti o nadstandardní zacházení vykazují sníženou intenzitu pocitů viny a studu. A je těžké zbavit se takto naučeného vnímání, i když se člověk začne pohybovat ve zcela odlišném prostředí. Korupce proto dlouhodobě přetrvává a i v současnosti zaujímá minimálně 3 % světového HDP a systematicky ničí důvěru v politický systém, ať už je jakýkoliv.

Co mají společné země s vysokou korupcí?

Factory stojící za rozmachem korupce v jednotlivých zemích překvapivě natolik prozkoumány nejsou. Pro většinu studií² je obtížné odhalit směr kauzality: jelikož většina nejkorumpovanějších států je zaostalých, transformujících se a značně regulujících hospodářství, není zřejmé, zda korupce toto prostředí doprovází, či vyvolává. Podobně není jasné, zda korupce a všeobecné ignorování norem správného chování způsobuje nedostatečnou rozvinutost země, či naopak zda chudoba, a tudíž nedostatek kvalitních lidí v justici a státním aparátu spolu s nevzdě-

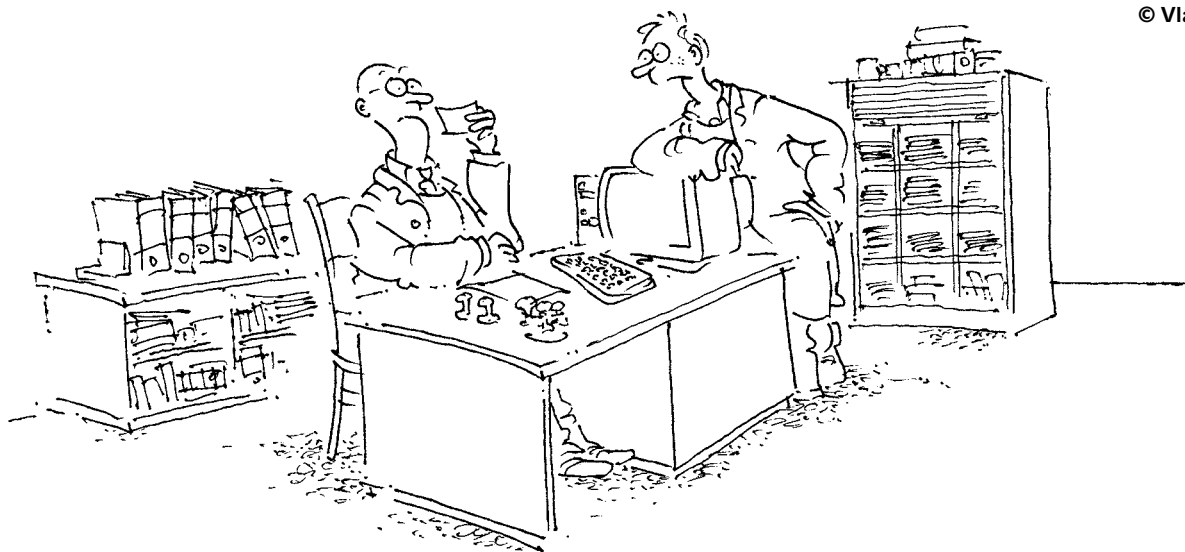
PETR HOUDEK

Ing. Petr Houdek viz Vesmír 91, 46, 2012/1.

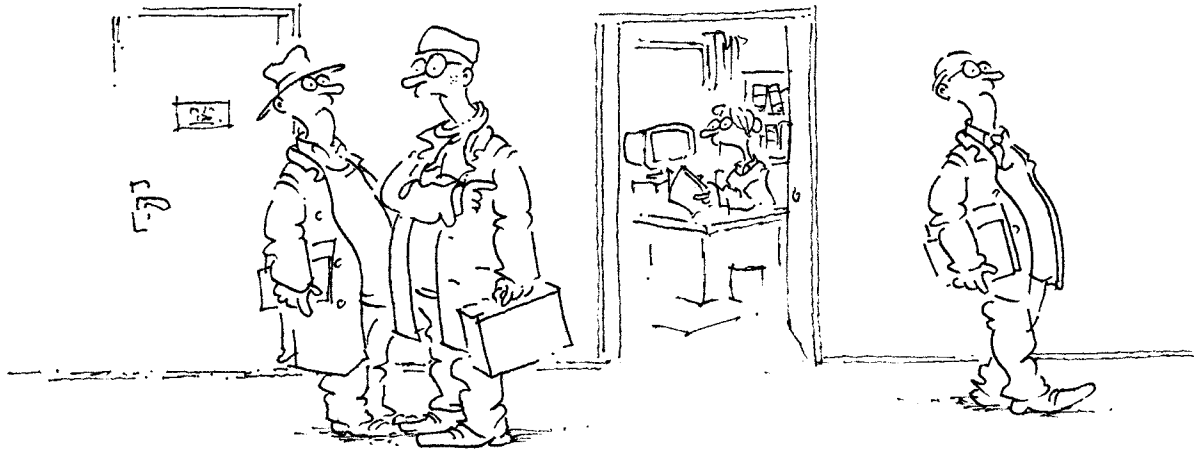
1. Fisman R., Miguel E.: Corruption, Norms, and Legal Enforcement: Evidence from Diplomatic Parking Tickets, *Journal of Political Economy* 115, 1020–1048, 2007.

2. Velmi dobrý přehled nabízí Svensson J.: Eight Questions about Corruption, *Journal of Economic Perspectives* 19, 19–42, 2005.

Kresba
© Vladimír Renčín.

JO, ŠTOKORUNA. A CO JSTE ČEKAL ZA ÚPLATEK, ČESKÉ KORUNOVACNÍ KLENOTY?!

TENHLE ÚPLATKY NEBERE. ANI NEVÍM, JAK SE JMENUJE. ŘÍKÁME MU BILÁ VRAŇA.

Kresby na této straně
© Vladimír Renčín.

3. Mazar N., Aggarwal P.:
Greasing the Palm: Can
Collectivism Promote Bribery?
Psychological Science, v tisku,
2011.

4. Již dříve bylo objeveno, že čím je vláda země socialističtější (více intervenuje do životů lidí), tím je korupce rozšířenější. Vliv „socialističnosti“ je poměrně silný, např. bývalé kolonie pod správou Francie jsou korupcí promořenější než země dříve ovládané Velkou Británií. La Porta R. a kol.: Law and Finance, Journal of Political Economy 106, 1113–1155, 1998, a La Porta R.: The Quality of Government, Journal of Law, Economics and Organization 15, 222–279, 1999.

laným a neinformovaným voličstvem, dává průchod podmínkám, z nichž korupce tyje.

Nina Mazar a Pankaj Aggarwal z Torontské univerzity pak uvažovali, že za poklesem morálních standardů vždy stojí i chybějící pocit osobní odpovědnosti.³ Oba ekonomové předpovídali, že jakmile člověk nemá pocit, že ovládá běh událostí, nepřijímá svůj podíl na výsledku. Proto země vyznačující se vyšším kolektivismem – jejichž občané se v podstatné míře považují za části větších kolektivů, věří, že jejich život ovládá spíše společnost než oni sami – budou korupci využívat více. Čest takových jednotlivců totiž nebude úplatkem pošpiněna, protože – podle jejich cítění – běh věcí je odpovědností sil „větších, než jsou oni sami“. Mezinárodní data domněnku obou autorů bezesbýtku potvrdila.⁴

Pro vyloučení dalších faktorů, které by mohly být v agregovaných datech skryty a ovlivňovat výsledky, byl uskutečněn i laboratorní experiment. Vědci jeho účastníky

nechali číst jednoduchý příběh o cestě do města. Texty vytvořené pro dvě skupiny byly totožné až na jediné: jeden byl napsán v první osobě jednotného čísla („já jsem“, „můj“...), druhý v množném („my jsme“, „naše“...). Dřívější výzkum přitom již dokázal, že jakmile čtenáři mají v textu vyhledávat a kroužkovat zájmena, změní se jejich chování. Kroužkující singulár se chovají sebestředněji, individualističtěji; druzí, kteří zaškrtávají plurál, získají spíše odosobnělé, kolektivistické uvažování.

Odpovědnost, zločin a trest

Všichni účastníci experimentu poté sehráli fiktivní obchodní hru, v níž mohli dosáhnout na odměnu za zprostředkování mezinárodního kontraktu buď poctivě, nebo s pomocí úplatku. Členové skupiny se vsugerovaným kolektivistickým myšlením upláceli mnohem více, protože se za své jednání cítili mnohem méně odpovědní. Výsledky ukazují na jednoduchou pravdu: není-li překročení normy

NEBUDE TO S TĚMA ÚPLATKAMA V TÝHLE ZEMI TAK HROZNÝ, ZA CELEJ SVŮJ DLOUHÝ ŽIVOT NEPAMATUJU, ŽE BY MĚ CHTĚL NĚKDO PODMAZNOU.

člověkem posouzeno jako jeho vlastní morální selhání, bude v něm snadno pokračovat. K epidemii korupce proto postačuje i velmi subtilní „zbavení se“ odpovědnosti přes neurčitý kolektivistický pocit.

Efektivní způsob, jak korupci vyplevelit, nabízí přirozený experiment, který se odehrál v New Yorku krátce po analyzovaném období. Administrativa starosty Michaela R. Blo-

omberga rozhodla, že živelné parkování diplomatů OSN je již neudržitelné, a zmocnila policii k strhávání poznávacích značek vozů, které nashromáždily více než 3 nezaplacené pokuty. Exemplárním příkladem bylo učiněno hned 30 zemí. V následujících měsících došlo k poklesu porušování parkovacích zákazů o 98 %. Dopad trestu osobní odpovědnost znatelně zvýraznil. ☞

Podívej, jak jsem nechutná

V Severní Americe žije řada druhů plochulí. Všem mnohonožkám tohoto řádu (Polydesmida) je společné, že na svou obranu vylučují kyanovodík. Řada druhů přitom zesiluje povědomí o své nepoživatelnosti pomocí Müllerova mimikry – vypadají podobně díky umístění žlutých či oranžových skvrn na svém hnědém až černém těle. Problém s funkcí tohoto aposematického (výstražného) zbarvení však mají druhy, které žijí striktně nočním způsobem života. Mnohonožky rodu *Motyxia*, obývající v osmi druzích tři lokality v Kalifornii, našly řešení – ač zbarveny fádně béžově, v noci světélkují. Tyto mnohonožky jsou v místech svého výskytu velmi hojné. To predátorům zřejmě umožnilo, aby si uvědomili, že ty divné světélkující potvory jsou poměrně nechutné.

Podobně patrně funguje bioluminiscence i u larev některých skupin brouků (Lamproyidae, Elateridae, Rhagophthalmidae a Phengodidae) a některých stonožek. Poněkud jiný způsob odpuzování predátora je doložen u obrněnky svítilky třpytivé. Ty krevety, které se u hladiny nažerou svítilek, mají později problém. Protože jsou bezbarvé, nezakryjí svítící potravu ve svém žaludku a samy se stávají lehce dostupnou kořistí pro sépie. „Chytré“ krevety se proto svítilkám vyhýbají.

Že mnohonožky informují o své nepoživatelnosti světélkováním namísto toho, že by se jen skrývaly, zní pravděpodobně. Je to ale pravda? Dvě alternativní vysvětlení nám nabízí např. světlušky. Prvním z nich je vnitrodruhová komunikace, konkrétně lákání sexuálního partnera světélkováním. U světlušek funguje skvěle, zmíněné *Motyxie* jsou však slepé. Další možností je využití bioluminiscence pro lákání kořisti. Některé severoamerické samice světlušek se naučily „blikat cizí řečí“ a lákají samce jiného druhu, kteří jim slouží jako potravu. Podobně vábí na světlo kořist larvy novozélandské bedlobytky *Arachnocampa luminosa*, které ji do svých lepkavých světélkujících vláken

chytají v jeskyních. *Motyxie* však, stejně jako drtivá většina mnohonožek, volí za potravu raději rozkládající se rostlinný opad. Jak to tedy je s onou aposematickou funkcí bioluminiscence?

Paul Marek z Arizonské univerzity se svými kolegy nasbírali k ověření hypotézy 164 živých mnohonožek a polovinu z nich natřeli lakem, který pohlcuje jejich záření (tj. „zhaslí“ je). Navíc připravili 300 umělých modelů mnohonožek, které také natřeli lakem. Polovinu z nich však do laku přimíchali světélkující pigment. Tyto mnohonožky náhodně rozmístili na noc v terénu (živé mnohonožky přivázali vlasem ke kolíku). Druhý den ráno je sesbírali a vyhodnotili míru predace – zjistili, že pouze tři živé světélkující mnohonožky byly napadeny, kdežto těch „zhasnutých“ bylo sežráno 14. Podobně dopadly i modely. Zatímco téměř polovinu nesevětélkujících modelů někdo ochutnal, světélkujících byla okousána jen přibližně pětina. Dle tvaru okusu byli hlavními predátory mnohonožek hlodavci, zastoupení zde převážně křečkem prériovým. Hypotéza o aposematické funkci světélkování plochulí rodu *Motyxia* byla ověřena. Účinnější než skrývání je upozornit na sebe předem.

Bioluminiscence se mezi členovci vyvinula opakovaně. V rámci brouků vznikla alespoň třikrát (spíše pětkrát), svítící dvojkřídli mají zřejmě společný původ. Světélkují také zástupci pěti čeledí zemivek (stonožky řádu Geophilomorpha), a dokonce i jedna stonoha; světélkují rovněž chvostokoci. Všechny tyto skupiny přitom pravděpodobně vynalezly bioluminiscenci nezávisle právě z důvodu varování a odpuzení predátora. Vnitrodruhová komunikace a lákání kořisti byly zřejmě dalšími aspekty, pro které se světélkování dalo použít posléze v dospělosti (světélkují larvy všech světlušek, ale pouze někteří dospělci). Oblíbené „svatojánské mušky“ patrně mohou nabývat v různých koutech světa různých podob. ☞

IVAN H. TUFF

Ivan Hadrián Tuf, Ph.D., (*1974) vystudoval Přírodovědeckou a Filozofickou fakultu UP v Olomouci, kde se na katedře ekologie a životního prostředí zabývá studiem půdní fauny, převážně stonožek.

K DALŠÍMU ČTENÍ

Marek P., Papaj D., Yeager J., Molina S., Moore W.: Bioluminescent aposematism in millipedes. *Current Biology* 21, R680–R681, 2011/18;
Oba Y., Branham M. A., Fukatsu T.: The terrestrial bioluminescent animals of Japan. *Zoological Science* 28, 771–789, 2011/11;
Kundrata R., Bocák L.: The phylogeny and limits of Elateridae (Insecta, Coleoptera): is there a common tendency of click beetles to soft-bodiedness and neoteny? *Zoologica Scripta* 40, 364–378, 2011.